

преподавателей специальных дисциплин: дис. д-ра пед. наук: 13.00.04. – Харьков, 1999. – 407 с. 11. Кузьмина Н. В. Профессионализм личности преподавателя и мастера производственного обучения. – М.: Высш. шк., 1990. – 119 с. 12. Леднев В. С. Содержание образования: сущность, структура, перспективы. 2-е изд., перераб. – М.: Высш. шк., 1991. – 224 с. 13. Ломов Б. Ф. Теоретические и методологические проблемы психологии – М.: Наука, 1984. – 444 с. 14. Максимова В. Н. Противоречия и задачи обучения и повышения квалификации инженерно-педагогических кадров // Обучение и повышение квалификации мастеров-наставников и преподавателей профессиональной школы: Тез. докл. конференции 18–20 апреля 1991 г. Ленинград. – Л.: ВИПК ПТО, 1991. – С. 3–7. 15. Методология инженерно-педагогического образования: Сб. науч. тр./ Снерд. инж.-пед. ин-т. – Свердловск: СИПИ, 1987. – 104 с. 16. Немов Р. С. Психология. Учеб. для студентов высших пед. учеб. заведений. В 3 кн. Кн.1. Общие вопросы психологии. – 2-е изд. – М.: Просвещение: ВЛАДОС, 1995. – 576 с. 17. Ничкало Н. Г. Науково-педагогічний потенціал профтехосвіти // Проблеми вдосконалення змісту і форм організації навчально-виховного процесу в закладах професійно-технічної освіти: Науково-методичний збірник // За ред. Н. Г. Ничкало. – К., 1995. – С. 1–10. 18. Проблемы непрерывного инженерно-педагогического образования: Тез. докл. к пленуму УМО по инженерно-педагогическим специальностям. Ленинград, 17–20 апреля 1990 г. – Свердловск, 1990. – 100 с. 19. Щербак О. И. Современные проблемы инженерно-педагогического образования в Украине // Проблемы постсекундарного профессионального образования / Клуб профессионального образования стран Центральной и Восточной Европы. – К.: Вища шк., 1998. – С. 212–218.

*Демидова Ю. Є.
м. Харків, Україна*

МЕТОДИЧНІ АСПЕКТИ ФОРМУВАННЯ ЕКОЛОГІЧНОЇ КУЛЬТУРИ МАЙБУТНЬОГО ФАХІВЦЯ

Оптимізація взаємовідносин суспільства і природи, вироблення вмінь активно цілеспрямовано впливати на природне середовище, не завдаючи йому шкоди, не можливі без відповідних екологічних знань. На сучасному етапі розвитку людства, в час надвисокого рівня впливу на довкілля з не завжди передбачуваними наслідками екологічна освіта, виховання і культура громадян визначають не лише сутність держави, але й благополуччя та здоров'я нації.

Екологічна освіта є необхідною складовою сталого гармонійного екологічно безпечного розвитку суспільства.

Концепція екологічної освіти в Україні, затверджена у 2002 році МОН України, передбачає чітку структуру формування екологічної освіти, що охоплює всі вікові, соціальні та професійні групи населення.

В ній виділено два основні напрямки освіти – формальна і неформальна. Формальна освіта охоплює всі ланки загальної системи освіти яка існує в Україні: дошкільна, шкільна, позашкільна, професійно-технічна, вища та післядипломна.

Другий напрямок – має просвітницький характер і спрямований на формування екологічної культури населення через засоби масової інформації, громадські екологічні об'єднання, партії тощо.

Тому екологічна освіта і виховання всіх верств населення є одним із найважливіших і необхідних шляхів, що сприятиме ефективному вирішенню надзвичайно гострих екологічних і соціально-економічних проблем сучасної України.

Визнання першочергової важливості екологічної освіти майбутніх фахівців, необхідності її реалізації найефективнішими засобами за оптимальних умов навчального процесу визначило тематику і спрямованість багатьох педагогічних досліджень.

Водночас, досвід засвідчує, що практика формування екологічної культури майбутніх фахівців, яка зараз склалася, є недостатньо ефективною.

З нашого погляду, її суттєвим недоліком є орієнтація студентів на засвоєння знань без їх підкріплення практичним досвідом й навичками щодо активних дій з охорони навколишнього середовища.

Отже, пошук шляхів і способів подолання цих педагогічних прогалин визначив проблему і тематику статті.

Загалом, під формуванням екологічної культури розуміють:

- опанування теоретичних знань про закономірності розвитку природи і суспільства;
- формування у людини високої культури, практичних умінь та навичок у спілкуванні з природою;
- розвиток дбайливого, господарського ставлення до природи;
- розвиток особистої відповідальності за стан довкілля на національному і глобальному рівнях;
- формування у людини активної громадської позиції при розв'язанні екологічних проблем.

Іншими словами, процес формування екологічної культури має формувати знання і бути засобом виховання.

Позитивне і відповідальне ставлення до природи має бути важливим елементом системи цінностей, яка формує моральність людини стосовно її ставлення до навколишнього середовища.

Основне завдання формування екологічної культури – навчити розуміти складності середовища (як природного, так і створеного людиною).

Складність середовища полягає у взаємодії суспільного, економічного, фізичного, біологічного та культурного аспектів.

Головна мета формування екологічної культури – це навчити майбутніх фахівців пізнавати цінності природи, відповідно поводитись в ній, формувати практичні вміння та навички поведінки в довкіллі. Формування екологічної культури ґрунтується на інформації, необхідній для інтегрування складних явищ, що формують середовище.

Отже, можемо стверджувати, що формування екологічної культури майбутніх фахівців:

- забезпечує безпосередній контакт студентів з природою;
- дає змогу здобути знання з формування та охорони навколишнього середовища;
- дозволяє досліджувати, тобто спостерігати (здійснювати експериментальні дослідження) в природному середовищі життя рослин і тварин, пізнавати природні об'єкти, процеси та явища;
- змушує розглядати природу з економічних позицій.

Загалом, успіх формування екологічної культури залежить від професійної майстерності, ерудиції та екологічної культури викладачів.

Наразі екологічна освіта визнана одним із пріоритетних напрямків удосконалення освітніх систем, але при наявності значної кількості наукових досліджень, що стосу-

ються організації процесу екологічного навчання і виховання у школі, вони не мають систематичного характеру, насамперед тому, що у загальноосвітніх школах переважно немає предмета екологія, а відповідно і вчителів-екологів.

Як вважає Г. Білецька [1], можна виділити два основні напрямки підготовки фахівців у галузі екології та природокористування: перший – це підготовка фахівців, детально ознайомих з проблемами охорони навколишнього середовища у своїй галузі, які завдяки глибоким знанням могли б сприяти вирішенню екологічних проблем, другий – це підготовка фахівців, у яких був би міжгалузевий комплексний підхід до вирішення поставлених завдань, тобто фахівців, які мали б базову екологічну освіту.

Можна вважати, саме другий напрям надзвичайно важливий при формуванні екологічної культури майбутніх фахівців і може бути вирішений тільки у ВНЗ на базі викладання фундаментальних і професійно-орієнтованих екологічних дисциплін.

Майбутні фахівці повинні орієнтуватися в широкому колі проблем, які стосуються природокористування та охорони довкілля.

Тому підготовка майбутніх фахівців є процесом, спрямованим на формування екологічно-культурної особистості фахівця, який усвідомлює проблеми природокористування, володіє знаннями екологічної культури та охорони довкілля.

Отже, основним завданням при підготовці фахівців, є навчити студентів:

- використовувати на практиці теоретичні знання, отримані у ВНЗ;
- застосовувати методи оптимізації сучасних екологічних знань та інформаційних технологій;
- бачити і постійно відчувати взаємозв'язки екологічних наук у цілісній системі наукового знання.

Загалом, центральною компонентою подолання глобальної екологічної кризи має виступати система екологічної освіти і виховання, яка здатна змінити саму людину і розуміння нею цінностей існуючого світу, ставлення до навколишнього природного середовища, її поведінку в ньому.

Майбутній фахівець повинен одночасно володіти основами знань з біології, географії, фізики, хімії, безпеки життєдіяльності, основ законодавства, санітарно-гігієнічних нормативів, основ раціонального природокористування, охорони праці.

Важливою складовою у процесі формування екологічних знань, екологічної культури і свідомості майбутнього фахівця виступає предмет «Основи екології».

Ефективність формування екологічної культури фахівця великою мірою визначається структурою цього предмета.

Необхідно навчати студентів глибоко усвідомлювати свою роль, роль майбутнього фахівця, бережливого ставлення до природи, вирішенні протиріч, які виникають між людиною і довкіллям.

Для цього необхідно:

- довести до свідомості студентів думку про те, що в природі існує тісний зв'язок між предметами та явищами і при найменшому впливі людини на природу можуть виникнути як позитивні, так і негативні наслідки, а тому кожен дію потрібно добре продумувати;
- показати студентам, що природа є джерелом матеріальних благ і дати уяву про наукові основи раціонального використання природних ресурсів;
- виробити навички практичної участі у природоохоронних заходах тощо.

Пошук відповіді на питання – як вчити – виводить на категорію методів навчання. Без методів неможливо досягти мети, реалізувати зміст, наповнити навчально-вихов-

ний процес пізнавальною діяльністю. Роль методу в системі мета – зміст – методи – форми – засоби навчання є визначальною [2, 3].

Метод – за визначенням М. О. Колесника – це впорядкована діяльність педагога та студентів, спрямована на досягнення поставленої мети навчання та виховання. За допомогою певних педагогічних методів формується суб'єктивне ставлення до природи [3].

В основі методів лежать методологічні принципи, які регулюють використання цих методів у екологічній освіті. Так, принцип формування образів регулює використання методів, за допомогою яких формується система екологічних уявлень; принцип суб'єктизації виховує суб'єктивне ставлення до природних об'єктів.

Серед методів, що використовуються в педагогічній практиці формування екологічної особистості варто виділити такі:

- екологічної лабілізації (від лат. *labilis* – нестійкість) – недоцільності традиційних технологій екологічної діяльності;
- екологічних асоціацій (від лат. *associatio* – поєднання) – встановлення зв'язку між природними образами;
- художньої репрезентації природних об'єктів (від англ. *representation* – представляти) – відображення природних об'єктів у творах мистецтва;
- екологічної ідентифікації (від лат. *identificare* – ототожнення) – порівняння людини з певним природним об'єктом;
- екологічних експектацій (від англ. *expectation* – очікування) – психологічного навіювання на зустріч із природою;
- екологічної емпатії (від гр. *eempatheia* – співпереживання) – співчуття природному об'єктові;
- екологічної рефлексії (від лат. *reflexio* – відображення) – погляд на свої екологічні дії збоку;
- екологічної ритуалізації (від англ. *ritual* – обряд) – організації екологічних обрядів;
- екологічної турботи.

Метод екологічної лабілізації полягає в цілеспрямованому педагогічному впливові на свідомість студента, в результаті якого виникає психологічний дискомфорт, зумовлений розумінням неефективності сформованих (традиційних) стратегій екологічної діяльності.

Лабілізуєчі прийоми можуть бути різні. Наприклад, створюючи біотопні експозиції, до діорами природного ландшафту можна навмисно «ввести» кілька розкиданих недопалків, шматки пакета з-під молока тощо. Милуючись прекрасним пейзажем, відвідувачі раптом помічають ці «прикраси». Люди «запрограмовані» на милування природою, але сміття в експозиції блокує їм цей процес. Саме в малому об'ємі вітрини особливо гостро відчуються неприродність, чужорідність цих «слідів» людської діяльності, відвідувачі відчувають дискомфорт. У них розпочинаються лабілізаційні процеси – бажання позбавитися неприродних предметів.

Метод екологічних асоціацій полягає в педагогічній актуалізації асоціативних зв'язків між різними психічними образами і контексті порушеної перед учнями проблеми. Цей метод часто використовують для встановлення певної аналогії між будь-якими проявами природних об'єктів і відповідними соціальними проявами. Уявлення, що виникає при цьому сприяє розвитку суб'єктивного ставлення студентів до феномена, що вивчається. Прикладом реалізації цього методу у процесі розвитку ставлення до природи можуть бути використані викладачем такі асоціативні образи, як «танці» бджіл, «шлюбний» сезон у тварин, екологічна «піраміда» тощо.

Метод художньої репрезентації природних об'єктів полягає у формуванні образів природних об'єктів засобами мистецтва.

Екологічні уявлення особистості формуються не лише на основі інформації наукового характеру, а й значною мірою – на основі літературних творів, образотворчого мистецтва, музики тощо. Наприклад, уявлення особистості про ліс, безумовно, буде повнішим, якщо поряд з ботанічною, зоологічною, географічною та іншою науковою інформацією воно поглиблюватиметься засобами мистецтва. Це – і вірші, й казки, і відповідні уривки з літературних творів, і творчість письменників-натуралістів, і пейзажі художників тощо. Такий комплекс відображення лісу, що відбиває все різноманіття його сприйняття людиною, дає змогу формувати глибше уявлення про нього. Особливо важливо, що таке уявлення емоційно забарвлене, в ньому виявляється значущість лісу для особистості. Ліс уявляється особистості не лише «лісовим біоценозом», а й Світом лісу.

Метод екологічної ідентифікації полягає в педагогічній актуалізації особистої причетності до того чи іншого природного об'єкта, ситуації, обставин, в яких він перебуває. метод стимулює процес психологічного моделювання стану природних об'єктів, сприяє кращому розумінню цього стану, що поглиблює уявлення студентів про даний об'єкт. Крім того, такий механізм активізує відповідну поведінку стосовно об'єкта.

Метод екологічних експектацій полягає в педагогічному підсиленні бажання контакту особистості зі світом природи.

Особистість заздалегідь технологічно готується до зустрічі з природними об'єктами, психологічно налаштовується на цю зустріч, щоб відповідати тим «вимогам», які пред'являє світ природи до тих, хто вступає з ним у спілкування. Даний метод допомагає стимулювати суб'єктизацію природних об'єктів ще до безпосередньої взаємодії особистості з ними.

Наприклад, перед походом до лісу викладач налаштовує студентів на те, що вони підуть «в гості до Лісу». А коли йдуть у гості до тих, кого шанують, то й одягтися прагнуть відповідно: акуратніше, красивіше; не смітити тощо. Якщо потрібно збирати гриби, то треба заздалегідь підготувати для них такий кошик, у якому грибам «буде зручно», в якому вони будуть особливо гарно виглядати.

Метод екологічної емпатії полягає у педагогічному підсиленні співпереживань особистістю стану природного об'єкта, співчуття йому.

Даний метод стимулює проєкцію, тобто перенесення особистістю власних станів на природні об'єкти, переживання тих самих станів, ототожнення особистості з твариною чи рослиною, а також переживання власних емоцій і почуттів стосовно стану природних об'єктів (співчуття).

На основі психологічних механізмів цей метод визначає процеси суб'єктизації природних об'єктів.

Метод екологічної емпатії передбачає використання запитань, що актуалізують прояви емпатії до живих істот, на кшталт «Що він тепер відчуває?», «Який він має настрій?», «Йому хочеться спати?», «А, може, йому просто сумно?».

Метод екологічної рефлексії полягає в педагогічному сприянні аналізу особистістю своїх дій і вчинків, спрямованих на світ природи, з огляду на їх екологічну доцільність.

Даний метод відповідно до принципу суб'єктизації природних об'єктів стимулює усвідомлення особистістю того, як її поведінка могла б «виглядати» з погляду тих природних об'єктів, «інтересів» яких вона торкається. Цей метод має важливе значення в корекції стратегій і створення мотивації вдосконалення індивідуальних технологій взаємодії з природними об'єктами.

Метод екологічної ритуалізації полягає в педагогічній організації традицій і ритуалів, пов'язаних з діяльністю, спрямованою на світ природи. Потужний потенціал щодо реалізації цього методу акумульовано у традиціях українського народу (розчищення джерел і криниць, екологічні толоки, приваблювання і охорона птахів, Різдвяні та Новорічні свята з традиційним Дідухом замість ялинки). Цей метод сприяє мотивації екологічної активності особистості, регулюванню стратегії екологічної діяльності, стимулюванню технологій цієї діяльності.

Ритуалізація заснована на ідеології, що зумовлює вибір особистістю стратегії співучасті, співробітництва зі світом природи, здійснюваної за допомогою відповідних технологій.

Даний метод, наприклад, дає змогу мотивувати і структурувати діяльність школярів через екологічні клуби гуртки, рухи тощо. Важливими умовами цього методу є наявність відповідної символіки (емблема, прапор, девіз, нагороди), ієрархії (звання й привілеї), статуту тощо.

Метод екологічної турботи полягає в педагогічному посиленні екологічної активності особистості, спрямованої на надання допомоги і сприяння благу природних об'єктів, особливо у важких для них ситуаціях.

Даний метод стимулює прояви співчуття, співучасті, підтримки, піклування, тобто діяльної участі у життєвих ситуаціях природних об'єктів.

Процес формування екологічної культури майбутніх фахівців має кілька етапів.

На першому етапі відбувається лабілізація особистості, в результаті якої людина починає переконуватися в неадекватності своїх об'єктно-прагматичних стратегій екологічної поведінки, сприймати їх як особистий неуспіх, у неї з'являються бажання і готовність до засвоєння нових стратегій і відповідних технологій.

На другому етапі в процесі екологічної діяльності освоюються адекватні технології взаємодії з природними об'єктами. У результаті цього відбувається переосмислення суспільно вироблених уявлень про екологічну доцільність, причому особистість набуває відповідних операційних засобів для реалізації свого нового ставлення.

На другому етапі складаються передумови для переходу від одностороннього впливу на природу до взаємодії з нею: реакції природних об'єктів на активність особистості починають інтерпретуватися як «відповіді природи», що через механізм рефлексії корегують поведінку з природою.

На третьому етапі в результаті суб'єктизації природні об'єкти починають осмислюватися і сприйматися як рівноправні партнери по взаємодії. Людина перестає сприймати себе як таку, що стоїть над природою, а відчуває себе її частиною. Саме така особистість і є екологічною [3].

Аудиторна робота передбачає проведення лекційних, семінарських занять та самостійної роботи.

Проведення занять повинно здійснюватися за навчальною програмою, згідно з якою координується програма самостійної роботи.

Для того, щоб викликати в студентів інтерес до навчання, часто треба відступити від традиційних форм та освоїти нові форми і методи, які орієнтуються на об'єднання зусиль студентів, розвиток навиків спільної пізнавальної і практичної діяльності.

Сьогодні широкого поширення набувають групові методи (моделі) навчання, у яких реалізуються інтерактивні технології.

О. Пометун, Л. Пироженко [2] розподіляють інтерактивні технології навчання на 4 групи залежно від мети заняття та форм організації навчальної діяльності студентів:

- інтерактивні технології кооперативного навчання;
- інтерактивні технології колективно-групового навчання;
- технології ситуативного моделювання;
- технології опрацювання дискусійних питань.

Інтерактивна технологія навчання не залишає поза увагою жодного школяра і дає можливість брати участь у колективному взаємодоповнюючому процесі навчального пізнання.

Перед кожним студентом стоїть конкретне завдання, від виконання якого залежить успіх цілої групи.

Досвід застосування таких моделей свідчить про значне підвищення ефективності навчання і виховання, узгодження дій, активізацію взаємодопомоги. Такі методи навчання вимагають, насамперед, додаткової глибокої та ґрунтовної підготовчої роботи викладача.

При плануванні інтерактивних занять викладач складає план заняття, обдумує тематику, підбирає певну інформацію і надає її студентам, обирає методи проведення заняття, дає інструкції щодо виконання завдань, проводить консультації тощо.

Щоб підготувати фахівця до майбутньої діяльності, необхідно навчити його основним вимогам природокористування, знанням екологічної культури та охорони довкілля.

На практичних заняттях студенти мають розробляти орієнтований план-схему і методи проведення занять різних типів – як традиційних так і за новітніми інтерактивними технологіями (заняття-гра, заняття-дискусія, заняття-творчий проект тощо) та намагаються їх моделювати в аудиторії.

При розгляді окремих тем, що виносяться на вивчення, студенти мають розробляти тестові завдання різних рівнів складності.

Самостійна робота займає надзвичайно важливе місце в екологічній освіті майбутніх фахівців. Основними її формами є робота з літературою, виконання тестових та домашніх завдань, підготовка рефератів, доповідей тощо.

Отже, у процесі екологічного навчання і виховання зростає зацікавлення до екологічних проблем довкілля, розвиваються дослідницькі вміння, формуються наукові знання, переконання і система екологічних цінностей, які визначають екологічну позицію, поведінку та екологічну культуру людини.

При підготовці майбутніх фахівців цьому сприяє:

- 1) оптимальне поєднання фундаментальних, професійно-орієнтованих і дисциплін за вибором у навчальних планах і програмах;
- 2) формування у студентів екологічної свідомості та екологічного мислення, які визначають бережливе ставлення до природи і сприяють розв'язанню проблем глобальної екологічної кризи;
- 3) проведення комплексного системного навчання, основою якого є застосування набутих теоретичних знань, умінь і навичок на практиці, де чільне місце відводиться інтерактивним технологіям навчання.

Список літератури: 1. Білецька Г. А. Підготовка кваліфікованого фахівця еколога як один із шляхів вирішення екологічних проблем / Г. А. Білецька // Зб. праць за матер. всеукр. наук.-практ. конф. «Шляхи вирішення екологічних проблем урбанізованих територій: наука, освіта, практика», Еко-Хмельницький № 5. – Хмельницький: Технологічний університет Поділля, – 2003. – С. 156–158. 2. Ковальчук Т. В. Завдання, форми і методи екологічного виховання // Вісник Львівського університету. Серія географічна. –

Львів, 2003. – Вип. 29. – Част. 2. – С. 33–42. 3. Коротяєв Б. І. Педагогіка у питаннях, відповідях та прогностичних очікуваннях. – Донецьк: ТОВ «Лебідь», 2000. – 163 с.

Ю. Є. Демідова

**МЕТОДИЧНІ АСПЕКТИ ФОРМУВАННЯ
ЕКОЛОГІЧНОЇ КУЛЬТУРИ МАЙБУТНЬОГО ФАХІВЦЯ**

Детально розглянуто методичні аспекти формування екологічної культури майбутніх фахівців. Показано особливості змісту екологічної підготовки, що складається з проблем формування екологічної освіти, взаємодії людини та довкілля, вимог природо-користування та охорони навколишнього середовища. Наведено основні категорії методів екологічного виховання майбутніх фахівців.

Ю. Е. Демидова

**МЕТОДИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ ФОРМИРОВАНИЯ
ЭКОЛОГИЧЕСКОЙ КУЛЬТУРЫ БУДУЩИХ СПЕЦИАЛИСТОВ**

Проведен анализ методических аспектов формирования экологической культуры будущих специалистов. Показаны особенности экологической подготовки, состоящей из проблем формирования экологических знаний, взаимодействия человека и природы, правил природопользования и охраны окружающей среды. Приведены основные категории методов экологического образования будущих специалистов.

Y. Demidova

**ETHODICAL ASPECTS OF FORMING
ECOLOGICAL CULTURE OF FUTURE SPECIALISTS**

The analysis of methodical aspects of forming of ecological culture of future specialists is Conducted. The features of ecological preparation are shown, consisting of problems of forming of ecological knowledge, co-operation of man and nature, rules of природопользования and guard of environment. Basic categories over of methods of ecological education of future specialists are brought.

Дьяченко О. В.

г. Могилев, Республика Беларусь

РЕЛИГИЯ В СИСТЕМЕ ОБРАЗОВАНИЯ РЕСПУБЛИКИ БЕЛАРУСЬ

Соглашение о сотрудничестве Министерства образования Республики Беларусь и Белорусской православной церкви создало условия для развития православного теологического образования в средней общеобразовательной школе. Специалистами было разработано несколько образовательных программ – «Духовно-нравственное воспитание дошкольников», «Культура и религия», «Основы православной культуры», «Основы православной культуры. Православные святыни восточных славян», которые в той или иной мере ориентированы на формирование у обучающихся основ религиозного мировоззрения. Посредством обращения к «духовному потенциалу» религии предполагается воспитывать у них «высокую духовность, нравственность, патриотизм». Православные священнослужители надеялись, что в ходе визита в сентябре 2009 года в Беларусь Патриарха Московского и всея Руси Кирилла (Гундяева) и его переговоров с Президентом А. Г. Лукашенко, вопрос о преподавании религии в школе будет решен положительно [1].